

Dr. Anton Muznik, *Clima Goritiense = Goriško podnebje*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine, 2000. 414 strani

Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani je nedavno izdal delo Antona Muznika *Goriško podnebje/Clima Goritiense*. Delo je vredno pozornosti (strokovne) javnosti iz več razlogov. Gre za skupno izdajo slovenskega prevoda in latinskega izvornika, ki ga je goriški zdravnik in zdravstveni svetnik Goriške in Gradišičanske grofije dr. Anton Muznik (1726–1803) spisal v Gorici leta 1781. Posvetil ga je Cesarsko-kraljevi kmetijski družbi Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, katerega del je bila v Muznikovem času goriška pokrajina. Prav Cesarsko-kraljeva kmetijska družba je Muznikovo knjigo prvič tudi izdala. Tenkočutnosti izdajateljice in urednice mag. Zvonke Zupanič Slavec, dr. med, predstojnice Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani gre hvala, da je *Goriško podnebje/Clima Goritiense* izšlo kot svojevrsten spomenik v obeležitev tisočletnice prve omembe Gorice in Goriške. Tolminski muzej in Muznikov rodni Most na Soči pa sta svojemu v zgodovini zdravstva in literaturi znamenitemu rojaku nedavno odkrila tudi spominsko ploščo.

V *Climi* izrisana celovita podoba goriške pokrajine daleč presega področje zdravstva. Muznik se je pri načinu opisovanja zgedoval po Hipokratu in Goriško predstavil v dvanajstih poglavjih, zgovorno poimenovanih: O imenu, zemljepisni legi mesta Gorice in vse dežele, O letnih časih, O vetrovih, O vodah, O zemlji, O življenju prebivalcev, njihovem značaju in lastnostih, O astronomiji, O goriškem podnebju in endemičnih boleznih, O različnosti endemičnih boleznih glede na letni čas in primerjavi z drugimi podnebj, O vinu, O raznih rečeh (z izjemnim opisom zgodnjih variolizacij na Slovenskem in nekaterih nenavadnih primerov bolezni oz. porodov) in nazadnje, O kužnih boleznih goveje živine. Za sodobnega zgodovinarja (medicine) in historičnega antropologa se v teh skrbno nanizanih vsebinah najde veliko zanimivih podatkov. Naj jih izpostavim samo peščico!

Že v začetnem poglavju naletimo na presenetljiv "popis prebivalstva". Muznik na str. 26 piše: "Okrog 3630 [v Gorici] je moških, število žensk pa se je dvignilo na okrog 2530." Ne le da je bilo žensk za tretjino manj kot moških, njihovo število je po Muznikovem pričevanju naraščalo in je bilo razmerje poprej še slabše. Po drugih virih, ki sicer opozarjajo na pomanjkljivost in netočnost tovrstnih podatkov za tisti čas,¹ pa naj bi že takrat živelo na Kranjskem in v ostalih s Slovenci naseljenih pokrajinah za 5–10 % več žensk kakor moških. Izrazito nesorazmerje med spoloma v prid žensk v Evropi konec 18. st. zgodovinarji sicer pripisujejo vojnem (predvsem tako imenovani 1. koalicijski vojni med leti 1792–97), ki so zahtevale med moškimi velike žrtve.² Muznikovi podatki pa so starejši, saj je *Clima* izšla leta 1781. Razlago nam do neke mere poda Muznik sam, ko se v nadaljevanju pri opisu svojih rodničarskih izkušenj "pohvali", da nikoli ni uporabljal nobenih instrumentov. Ob visoki rodnosti (36 %) so bile ženske zaradi nizke kakovostne ravni rodničarstva izredno izpostavljene, smrtnost na splošno pa skoraj enaka rodnosti.³

Zanimiv je tudi podatek, prav tako na str. 26, da je v drugi polovici 18. stoletja v Gorici bivalo še nekaj "maloštevilnih Židov". Iz drugih slovenskih pokrajin so bili že zdavnaj pregnani, na Primorskem pa je v 18. st. najti še precej številne judovske skupnosti.⁴ Italija je imela v Evropi najbolj strpen odnos do tega naroda, zato so na njena ozemlja pribežali od drugod, npr. mariborski Judje prav v Gorico. Muznik ne omenja več posebnega razpoznavnega znaka, ki so ga morali nositi, ulica, v kateri so goriški Judje morali živeti, pa je najverjetneje še geto. Obrt jim je bila prepovedana, zato pa so bili ključni akterji industrializacije pokrajine. Že za Muznikovega časa so vsaj Judje v Trstu dosegli odpravo geta (leta 1784), "izginili" pa so s tega območja šele z deportacijami v 2. svetovni vojni.

V poglavju o endemičnih boleznih se na str. 89 poučimo o pomenu naslova Muznikovega dela. Za *klimo* navaja, da jo "zdravniki razumejo v tistem navadnem splošnem smislu, po katerem se označuje ustroj vsake pokrajine: letni časi, zrak, vetrovi, vode, lastnosti zemlje, pridelki in način življenja prebivalcev." Morda je prav naslov dela edina dvoumnost sicer brezhibnega – v posodabljanju jezika pa prav mojstrskega – prevoda klasičnega filologa prof. Silvestra Koprive, saj izraz *klima* uporabljamo v vsakdanjem sporazumevanju tudi danes v širšem pomenu kakor podnebje (npr. *družbena klima*).

¹ A. Gosar: Prebivalstvo. Enciklopedija Slovenije (9. zvezek), Ljubljana 1990, str. 250–251.

² Meta Sluga, ur.: Svetovna zgodovina od začetkov do danes. Ljubljana 1981, 459–62.

³ Prav tam.

⁴ M. A. Švarc: Judje. Enciklopedija Slovenije (4. zvezek), Ljubljana 1990, str. 316.

V istem poglavju na str. 72 sta tudi strokovna navedka, ki bralca pritegneta kot izrazito aktualna kljub časovni oddaljenosti. “[Kajti] človek je sestavljen iz razuma in telesa,” zatrjuje Muznik. Ali niso zdravniki na to v vmesnem času ob sijajnem tehničnem napredku medicine – predvsem v teku 20. st. – kar malo pozabili in bolnika nazadnje obravnavali le še kot organski skupek bolezni? Kljub razmahu možnosti v okviru sodobne znanosti je pomanjkanje časa narekovalo vedno bolj mehanično odmerjanje pozornosti bolniku in kar nekoliko nostalgичno se lahko oziramo nazaj k dobremu staremu družinskemu zdravniku Muzniku, ki je kljub pomanjkljivemu znanju premogel ogromno potrpežljivosti in izostren čut za opazovanje, pa seveda veliko več časa, v katerem se je lahko svojim bolnikom polno posvečal. Na srečo se družinski zdravniki danes spet vračajo.

Na isti strani beremo tudi: “... kakršna je zaužita hrana, takšna mora biti tudi naša kri, takšni trdni deli in takšno celo telo.” Še eno spoznanje, ki ga medicina (kdove katerič?) danes spet na novo osvaja in preučuje, saj so spoznanja o povezanosti načinov prehranjevanja in duševnih stanj v zadnjih desetletjih povzročila pravo “revolucijo” v sicer farmacevtskem zdravljenju številnih bolezni.

Pozornemu bralcu prepuščam užitek presenečenja še nad številnimi drugimi Muznikovimi trditvami in dognanji, ki pritegnejo s svojo zanimivostjo ali brezčasno aktualnostjo. Zgodovinske in medicinske poudarke sta iz z opombami bogato opremljenega prevoda izčrpno izluščila dr. Branko Marušič iz novogoriške raziskovalne enote Zgodovinskega inštituta ZRC SAZU in mag. Zvonka Zupanič Slavec v spremnih strokovnih prispevkih. Koristna je tudi celovita bibliografija objav o Muzniku, prav tako delo vseskozi zagnanega in vztrajnega pobudnika projekta dr. Marušiča. Na tem mestu torej ne kaže ponovno povzemati niti Muznikovega življenjepisa niti njegovih medicinskih vzornikov ali ključnih sodobnikov; v spremnih študijah h knjigi so omenjeni vidiki celovito obdelani.

Dr. Marjan Dolgan je prispeval zapis o povezavi med medicino in književnostjo skozi pisanje Muznikovega rojaka Ivana Preglja (1883–1960). Primerjava Pregljevih *Zgodb zdravnika Muznika*⁵ s prevodom Muznikovega avtorskega dela je zanimiva z dveh vidikov. Pregelj v *Zgodbah* riše docela drugačnega človeka, kot ga razbiramo iz resnega znanstvenega tona *Clime*. Literarna svoboda pri obdelavi zgodovinskih virov zanika morebitno vrednost Pregljevega dela kot biografskega dokumenta in izpostavlja sodobno historiografsko dilemo uporabe umetniških del kot zgodovinskih virov. Rešitev je seveda v uporabi Pregljevega dela kot dokumenta *o času, v katerem je nastajal*, ne pa *o času, ki ga delo obravnava*. To pa je že predmet druge recenzije.

Obenem se ob primerjavi med obema deloma odpira zanimiv pogled na rabo različnih socialnih ravni sporazumevanja v slovenščini – Pregelj v *Zgodbah* dosledno uporablja arhaično primorsko narečje, Muznik pa se izraža v izrazito formalnem, privzdignjenem slogu.

Tako pridemo do vprašanja, za koga in čemu je Muznik napisal *Climo*. Kljub številnim narodopisnim vložkom, ki spominjajo na za stoletje zgodnejšo (1689) Valvasorjevo *Slavo Vojvodine Kranjske*, je *Clima* predvsem celovit popis “stanja” goriške pokrajine in pa Muznikovih bogatih zdravniških izkušenj. V obliki nesporno strokovnega, čeprav nekoliko konzervativno in mestoma samovšečno zvenečega priročnika se zdi namenjen Muznikovim naslednikom in drugim izobraznim bralcem, predvsem v okviru pokroviteljice Cesarsko-kraljeve kmetijske družbe prizadevajočih si za splošen blagor in napredek. Ker Muznik v *Climi* ni izrazil posebnih zgodovinskih ambicij, je za sodobnega zgodovinarja še toliko dragocenejši vir. Nimamo opravka ne z narekovano kroniko ne z zamegljenimi spomini, ampak najverjetneje s čistopisom natančno popisanih večletnih opazovanj. Retrospektivno gledano lahko *Climo* beremo celo kot redek poskus komparativne zgodovine vsakdanjega življenja tistega obdobja. Čeprav Transilvanija (kjer se je Muznik v letih 1756–1767 boril z epidemijo kuge) morda ni bila optimalna primerjava, je bila zaradi okoliščin za Muznika pač edina možna.

Za Muznikove sodobnike dragoceno čtivo s področja “spoznavanja narave in družbe”, za današnjega bralca okno v preteklost je torej *Clima Goritense*. Ker pa se okno nenadoma na široko odpre v pokrajino, oddaljeno 220 let, nam omogoči tudi premeriti pot, prehojeno od takrat do današnjega časa, katerega priče smo. Najbolj izrazit vtis *Clima* naredi kot prepričljiv dokaz fenomenalnega napredka medicine v pretečenem obdobju. Razviden je prav v vsem, diagnosticiranju, farmakopeji, razumevanju bolezni – med Muznikovimi opisi nenavadnih bolezenskih primerov ni enega, ki ne bi bil danes z lahkoto ozdravljiv. Da se z

⁵ Ivan Pregelj: *Zgodbe zdravnika Muznika*. Ljubljana 1980.

doseženim napredkom ohranjajo danes tudi življenja, ki jih lastniki nimajo več za življenja vredna, kaže morda izpostaviti kje drugje...

Enako izrazito se po branju *Clime* vtisne v zavest tudi znatna sprememba statusa zdravnika kot člana družbene skupnosti, sprememba, ki je posledica usmeritve razvoja moderne znanosti. Muznik je bil še holist s širokim razponom različnih znanj, splošno razgledan intelektualec. Tako kot je bil dobrodošel v vseh plemiških hišah, sta ga dolžnost in poklicna radovednost vodili tudi v kočje zadnjih revežev, ki so potrebovali njegovo pomoč. Zdravnik je v 18. st. skupaj s sodnikom še predstavljal najodličnejšo, intelektualno plast meščanstva in v družbi užival nesporen ugled. Kaj pa zdravniki danes? V družbi, ki je vse razen meritokratska in odmerja ugled predvsem glede na premoženje, so preslabo nagrajeni, da bi ga bili deležni. Medicinska veda vsled neobvladljivega razvoja zahteva takšno specializacijo, da prenekateri zdravnik danes preprosto nima več časa za vsestransko širjenje duha. V imenu hladne znanosti je pogosto le še razosebljen mehanik zapletenega človeškega stroja (čeprav je obžalovanja vredno, da se je ne le ena Muznikova bolnica raje odpovedala življenju kakor sramežljivosti, je njeno odklanjanje zdravniške pomoči vendarle pomenilo tudi, da se v zdravniku zaveda moškega, osebe).

“Napredek”. Veliko prinese in veliko odvzame.

Cirila Toplak

Slovenska Istra v boju za svobodo. Druga, dopolnjena izdaja. Ur. Vid Vremec, Raul Šiškovič, Jože Hočevar. Koper : Založba Lipa, 1998. 871 strani.

Obsežna knjiga je monografsko zasnovano skupinsko delo 41 avtorjev in številnih drugih sodelavcev; vodila jih je želja, da na enem mestu celovito in natančno opišejo politične in socialne boje ljudi Slovenske Istre za njihovo socialno in narodnostno osvoboditev. Izšla je ob petdesetletnici združitve Primorske z matično domovino kot dopolnitev in razširitev knjige z enakim naslovom *Slovenska Istra v boju za svobodo*, objavljene leta 1976. Upravičenost potrebe po novi, razširjeni izdaji je utemeljil uredniški odbor z objektivnim dejstvom, da je v času od prvega izida (1976)¹ izšlo kar nekaj knjig in razprav, ki so prinesle nova spoznanja o preteklem času Slovenske Istre. V tem kontekstu velja opozoriti na strokovno uveljavljene izdaje Zgodovinskega društva za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalnega središča Republike Slovenije v Kopru: interdisciplinarna znanstvena revija *Annales* (Anali za istrske in mediteranske študije), zborniki v zbirki *Acta Histriae*, monografije v knjižni zbirki *Knjižnica Annales*.

Tako kot prva tudi druga izdaja zaobsega geografsko območje današnjih obalnih občin Koper, Izola, Piran in na italijanski strani občin Dolina in Milje. Seveda ne gre prezreti, da je to ozemlje zaradi svoje prehodnosti in obmorske lege doživljalo burna zgodovinska dogajanja. Na njem so v zadnjih stoletjih vladali Beneška republika, kratkotrajen Napoleonov protektorat in Združene ilirske province, avstro-ogrsko cesarstvo, italijanska kraljevina itd. Vsaka od teh držav je Slovenski Istri zapustila svojo dediščino in zaznamovala usodo in življenje njenega prebivalstva slovenske in italijanske narodnosti. Še posebno so istrski Slovenci okusili tegobe raznarodovanja in revščine v obdobju vladavine italijanskega fašizma, kar je odločilno vplivalo na tok korenitih družbenih sprememb, ki jih je doživljal ta izjemno pomemben in občutljiv geopolitični prostor po drugi svetovni vojni.

Knjiga obsega 22 poglavij, razdeljenih v dva temeljna vsebinska dela. Prvi zajema zgodovinsko obdobje od naselitve Slovanov do druge svetovne vojne (str. 7–298), drugi pa narodnoosvobodilni boj 1941–1945 (str. 299–812).

Raul Šiškovič je v uvodnem poglavju *Zemljepisni položaj in prebivalstvo* predstavil geografski prostor Slovenske Istre, ki obsega ozemlje treh sedanjih obalnih občin (Koper, Izola, Piran), naselja na Podgorskem krasu in naselja sedanje občine Dolina ter nekaj naselij občine Milje na Tržaškem. Salvator Žitko je prispeval strnjeni oris zgodovinskega razvoja Slovenske Istre od naselitve Slovanov do zloma habsburške oblasti; posebno pozornost je namenil širjenju italijanskega irendentizma v 19. in 20. stoletju ter

¹ Prikaz prve izdaje sem objavil v ZČ 1977, str. 403–404.